

לכבוד משפחת בעלז

מתן על הפרק

התכנית השש-שנתית המקוונת
ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

לעילוי נשמת אבי מורי ארטיגס מאוריצי משה הכהן הכ"מ

מלאכי ב', ג' - ג'

בדף הקודם למדנו את שתי הנבואות הראשונות בספר מלאכי, בדף הנוכחי נשלים את ארבע הנבואות הנותרות בספר. גם בנבואות אלה משתקפות הבעיות שאפיינו את תקופת שבי ציון: הפרת הברית עם הנשים הישראליות, בלקיחת נשים נוכריות. והעיסוק בשאלת הגמול שהטרידה רבים משבי ציון בשל מצבם העגום שעמד בסתירה לציפיות הגבוהות מתהליך שיבת ציון, והוליד אכזבה מרה. הספר נחתם בשלושה פסוקים כלליים המהווים גם חתימה לספרי הנביאים כולם [ג', כב-כד].

הנבואה השלישית: 'בְּגֵדָה יְהוּדָה וְתוֹעֵבָה נַעֲשֶׂתָה בְּיִשְׂרָאֵל' [ב', י-טז]

תופעת נישואי התערובת בקרב שבי ציון מתוארת בהרחבה בספר עזרא, המנסה להיאבק בה בכל כוחו ואף כורת ברית ואמנה כנגדה. גם מלאכי מתייחס לבעיה זו אולם הוא עוסק גם בצד השני של המטבע: גירוש הנשים הישראליות. הנבואה נחלקת לשניים, בחלקה הראשון היא עוסקת בלקיחת הנשים הנכריות, ובחלק השני בגירוש הנשים הישראליות.

1.

א | לשונות בגידה, חילול וברית חוזרים כמה פעמים בנבואה: עמדו על שני היבטיה של הבגידה בנשים, ראו בייחוד את תיאור הבגידה בפסוק יא, ושימו לב גם לתיאור הייחודי של ברית הנישואין בפסוק יד. כיצד נתפסת הברית בין האיש לאישה ומה תפקידו של ה' בה?

ב | במהלך הנבואה מופיעים כמה רמזים לסיפור יהודה ובת שוע:

'חלל יהודה... בעל בת אל נכר' [ב',יא] - יהודה נישא לבת איש כנעני ושמו שוע.

'יכרת ה'... ער וענה מאהלי יעקב' [ב',יב] - מזכיר את מותם של שני בני יהודה: ער ואונן.

חישבו מה משמעות ההשוואה לאותו סיפור?

הנבואה הרביעית: 'הַנְּבִיאִי שֶׁלַח מְלָאכֵי וּפְנָה דָרָךְ לְפָנָי' [ב',ז-ג',ו]

הנבואה הרביעית עוסקת בשאלת הגמול: כנגד טענות העם על אי הצדק האלוקי [יז], מתאר הנביא את בואו של יום ה' שיבשר המלאך [ג',א-ו].

2.

א | הנביא מתאר שני שלבים [א-ד, ה-ו] עמדו על ההבדלים בין שני השלבים - כלפי מי כל שלב מוסב, מי הפועל ומה תכליתו של כל שלב?

ב | מדוע נשלח המלאך בשלב הראשון, לפני בוא ה' להיכלו, לטהר את בני לוי? היעזרו בפירוש 'דעת מקרא': 'ופנה דרך - כשליחו של מלך ההולך לפניו ומכריז פנו דרך, כן יבשר המלאך את הופעת ה'... ופתאום יבוא אל היכלו, מקדשו בירושלים, שהסתלק ממנו בעוון הכהנים והעם'. שימו לב לדמיון בין כינויו 'מלאך הברית', לבין תיאור הכהנים והלויים לעיל ב',ה-ז: 'בריתי היתה איתנו.... כי מלאך ה' צבאות הוא'.

הנבואה החמישית: 'שׁוּבוּ אֵלַי וְאֲשׁוּבָה אֲלֵיכֶם' [ג',ז-יב]

כמו בנבואה הקודמת, גם כאן מנבא מלאכי על תיקון עתידי, אולם כאן יסודו של התיקון מצוי בתשובת העם שתחזיר את מערכת היחסים לקדמותה.

3.

במה נעוצה תשובת העם בנבואה זו? שימו לב לייחודה של הדרישה הזו על רקע התביעות הנבואיות המקובלות לתשובה.

הנבואה השישית: 'כִּי הִנֵּה הַיּוֹם בָּא בְּעֵר כְּתוּנֹר' [ג',יג-כא]

בדומה לנבואה הרביעית, גם נבואה זו מתמקדת בטענות העם על בעיית הגמול. מלאכי מתאר את יום הדין שבו יובדלו הצדיקים מהרשעים [יט-כא]

4.

חשבו מה משמעותו של תיאור זה ומהו אופי הדין העולה ממנו? נסו לעמוד על משמעותה הסמלית של השמש כאן. היעזרו בדברי הגמרא [נדרים ה, ב]: 'רבי שמעון בן לקיש אמר: אין גיהנם לעולם הבא, אלא הקדוש ברוך הוא מוציא חמה מנרתיקה, צדיקים מתרפאין בה ורשעים נידונין בה, שנאמר: וזרחו לכם יראי שמי שמש וגו', ולא עוד אלא שמתעדנין בה, שנאמר: ויצאתם ופשתם כעגלי מרבק'. והרשעים נידונין בה, שנאמר 'הנה היום בא בוער כתנור וגו'.'

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים
© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

חתימת הספר [ג',כב-כד]: 'זְכֵרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי'

חתימת ספר מלאכי היא למעשה חתימתו של קובץ ספרי הנביאים כולו, ומכינה את העם אל התקופה שלאחר חתימת הנבואה.

5.

א | הכינוי 'משה עבדי' יחד עם אזכור ה'תורה' מופיע רק בעוד מקום אחד בתנ"ך בתחילת ספר יהושע [א',בז], ובכך יוצר מסגרת לספרי הנביאים כולם. מה תפקיד אזכורו של משה ותורתו בתחילת ספר יהושע, ומה תפקידו בחתימת מלאכי? שימו לב גם להבדל בנמען של הציווי. נסו לבאר זאת לאור מיקום הציוויים בפתחה של התקופה החדשה בתולדות העם.

ב | 'הִנֵּה אֲנֹכִי שִׁלַּח לָכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיאִ' [כג] בשני הפסוקים האחרונים מופיעה דמותו הפלאית של אליהו הנביא, שעלה בסערה השמימית, ומקבל מעתה תפקיד חדש כהקדמה לבוא יום ה'. מהו בדיוק תפקידו של אליהו לעתיד לבוא? עיינו במשנה הבאה, בחנו את דעות החכמים באשר לתפקידו של אליהו וחשבו כיצד הן נלמדו מהפסוקים:

[**עדיית ה, ז**], 'אמר רבי יהושע מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו הלכה למשה מסיני, שאין אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקר, אלא לרחק המקורבין בזרוע ולקר המרוחקין בזרוע [=את המשפחות שיוחסיהם נפסלו או הוכשרו באופן שרירותי]. רבי יהודה אומר: לקרב אבל לא לרחק. רבי שמעון אומר להשוות המחלוקת. וחכמים אומרים **לא לרחק ולא לקרב** אלא לעשות שלום בעולם שנאמר 'הנני שולח לכם את אליה הנביא וגומר והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם'!

הרחבה: 'הִנֵּה אֲנֹכִי שִׁלַּח לָכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיא' - דמותו של אליהו בספר מלאכי

כאילו שני פרצופים שונים הם, רחוקים זה מזה ואין יחס ביניהם: אליהו שבמקרא זה שבאגדה. אליהו שבמקרא הוא הנביא הזועם, הקנאי הגדול... אבל כבר בסוף ספרי הנביאים מתחילה להצטייר תמונת אליהו שבאגדה המאוחרת: הנה אנוכי שולח לכם את אליה הנביא... אליהו זה נראה שונה ביסודו... ובזמן המשנה העתיקה בסוף תקופת בית שני כעין מלאך אלהים... הנכון לשים שלום בכל העולם... הכי באמת שני פרצופים שונים הם? הנביא הקנאי שבמקרא ואליהו האגדי והרחמן, הטוב והמטיב והמזכיר רק זכויותיהם של ישראל? אי אפשר לומר כן, כי הרי כבר בסוף מלאכי נמצא קשר בין שני הפרצופים. בהבטחה כי אליהו יבוא להשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, אין להטיל ספק בדבר כי אישיות אחת היא, היסטורית ואגדית...

קנאותו החד צדדית החריפה של אליהו, כפי שבאה לידי ביטוי בהתגלותו הראשונה והעיקרית בספר מלכים, עוררה ביקורת והסתייגות. אלו באות לידי ביטוי במקרא גופו ומאורות בדברי חז"ל... תפקידו של הנביא בישראל הוא תפקיד כפול: לתבוע את כבוד האב בשליחותו אל בניו כנביא ה' אולם לא פחות מכן לתבוע את כבודם של ישראל ואת טובתם בעמדו לפני ה'... אליהו חי בדור של שבר רוחני, בדורו של אליהו שלט מלך גדול אשר השליט על עצמו ועל ממלכתו אישה נוכרייה עובדת אלילים. אליהו בחר למלא את תפקידו הנבואי בדור זה מתוך קנאות גמורה למשלחו ומתוך התעלמות מצדו האחר של התפקיד: גילוי רחמים על דורו ולימוד סגוריה

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

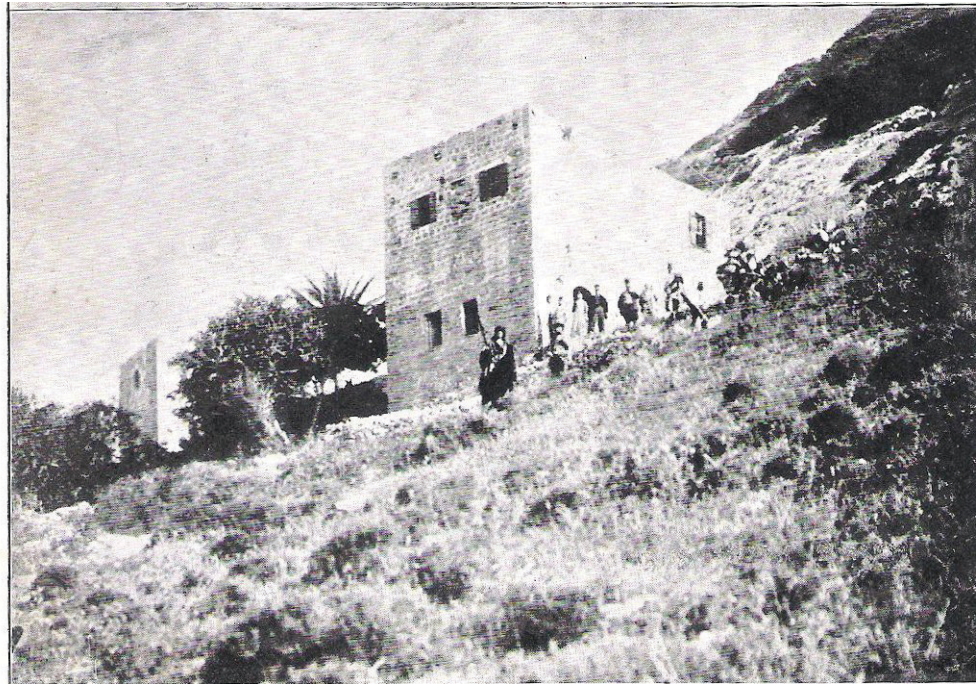
התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

עליהם... לא לשם כך נבחר הנביא, ומשאין הוא ממלא את תפקידו בשלמות - נקטעת שליחותו הנבואית בטרם עת. ואכן, כשם שאלוהו מופיע במקרא במפתיע 'באמצע' פעילותו, כך גם הסתלקותו היא מפתיעה, בלתי מנומקת. אלוהו לא סיים את תפקידו והוא נלקח באמצע פעילותו. פרשת נבואתו של אלוהו היא אפוא פרשת חיים שלא נשלמה...

דברי הקטרוג שבפי אלוהו כנגד עם ישראל משקפים פרספקטיבה של נביא החי בדור מסוים. אולם הנביא הוא רק קטע צר של המציאות ההיסטורית. האמת על עם ישראל תתגלה לאלוהו רק במהלכם של הדורות כולם, עד עת קץ, כשיפגוש את עם ישראל בגלגוליו העתידיים. אז יודה אלוהו באי הצדק שהיה בקטרוגו והודאתו תתבטא בעצם המעשים שהוא עתיד לעשותם. בעצם ההיפוך שבהתנהגותו... הופעתו המחודשת של אלוהו מגלה כי לבו יוקד באהבה לישראל. אהבתו המסותרת עולה ומתגלה על פני השטח, ובכך מטוהרת דמותו ומתבררים מניעיו למפרע.

[על פי: הרב א' סמט, פרקי אליהו]

תצלום משנת 1899 מהמקום המזוהה כמערת אלוהו שבכרמל

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים
© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

ביאורי מילים

פרק ב'

[י] הַלֹּא אֵב אֶחָד לְכַלְנֵו הַלֹּא אֵל אֶחָד בְּרֹאנֵו: הַנְּבִיא טוֹעֵן כִּלְפֵי הָעַם שֶׁאֲסוּר לְבַגּוֹד בְּנָשִׁים הַיִּשְׂרָאֵלִיּוֹת, שֶׁהָרִי כֹלֵם בְּנֵי עַם אֶחָד. פִּירוּשׁ אַחֵר: זֶה טַעֲנַת הָעַם כִּלְפֵי הַנְּבִיא שֶׁאֵין לַעֲזוֹב אֶת הַנְּשִׁים הַנְּכַרְיּוֹת כִּיּוֹן שְׂכֹלֵם בְּנֵי אָדָם הָרֵאשׁוֹן.

[יב] עַר וְעֵנָה: בָּנִים וְצֹאצְאִים. יִתְכַן שִׁישׁ כַּאֲן רֵמֵז לְבְנֵי יְהוּדָה עַר וְאוֹנָן.

[יג] מֵאֵין עוֹד פְּנוֹת אֶל הַמִּנְחָה וְלִקְחַת רְצוֹן מִיְדְכֶם: ה' מִמָּאן לִפְנוֹת וּלְרַצוֹת אֶת מִנְחַתְכֶם.

[טו] וְלֹא אֶחָד עָשָׂה וְשָׂאָר רוּחַ לוֹ וּמָה הָאֶחָד מְבַקֵּשׁ זֶרַע אֱלֹהִים: מִשְׁפַּט קֶשֶׁה. כְּנֵרָאָה - הָאִישׁ שֶׁנִּשְׂאָ אֶת הַתּוֹעֵבָה הַזֹּאת נִכְרַת בַּחֲטָאוֹ וְנִשְׂאָר לוֹ רַק רוּחַ, וְהָרִי הוּא בִיקֵשׁ זֶרַע בַּר קִימָא.

פרק ג'

[ו] כִּי אֲנִי ה' לֹא שְׁנִיתִי וְאַתֶּם בְּנֵי יַעֲקֹב לֹא כְלִיתֶם: כֶּשֶׁם שֶׁדַּבְּרִי ה' לֹא יִשְׁתַּנּוּ וְהַנְּבוּאוֹת יִתְקַיְּמוּ, כֵּךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִשְׂאָרוּ לְנִצָּח וְלֹא יִכְלוּ.

[ח] הֵיִקְבַּע אָדָם אֱלֹהִים, כִּי אַתֶּם קֹבְעִים אֹתִי: הֵיעֵלָה עַל הַדַּעַת שֶׁאָדָם יִגְזוֹל דְּבַר הַשֵּׁייךְ לֵאלֹהִים, כִּפִּי שְׁעוֹשִׂים בְּנֵי יִשְׂרָאֵל?

[יא] וְגַעַרְתִּי לָכֶם בְּאֵכָל: ה' יִשְׁמִיד אֶת הַמְּזִיקִים הָאוֹכְלִים אֶת הַיִּבּוֹל.

[כ] וַיִּצְאֲתֶם וּפְשַׁתֶּם כְּעִגְלֵי מִרְבֵּק: הַצְּדִיקִים יִצְאוּ לְהַתְחַמֵּם וְלִהְתַּרְפֵּא לְאוֹרֵה שֶׁל הַשֶּׁמֶשׁ, וְיִרְבוּ וְיִשְׁמִינוּ כְּעִגְלִים מְפוֹטְמִים.

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים
© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555